

Наталія Катруца

СИНТОЇЗМ, БУДДИЗМ І КОНФУЦІАНСТВО ЯК ДЖЕРЕЛА ФОРМУВАННЯ ОСВІТНЬО-ВИХОВНОЇ СИСТЕМИ ЯПОНІЇ

Постановка проблеми. Розв'язання проблем в усіх сферах суспільного життя, у вихованні і освіті включно, в наш час є неможливим без звернення до світового досвіду. Реформуючи і вдосконалюючи школу у дусі вимог нового часу, всі країни вивчають позитивні і негативні уроки інших народів, намагаючись не повторити помилок і врахувати досягнення. У зв'язку із цим значний інтерес для нас становить досвід Японії.

Вражаючими успіхами економічного розвитку Японія пригортає до себе увагу світової спільноти, науковців різних галузей. Зараз це високорозвинута, комп'ютеризована, постіндустріальна держава. Але лише декілька десятків років відокремлюють її від Японії 40-х років минулого століття, яка лежала в руїнах після двох атомних бомбардувань; країни, що була вимушена підписати акт про капітуляцію в Другій світовій війні, яка загубила більше третини своїх національних ресурсів. Яким чином вдалося майже знищеній Японії за такий порівняно короткий історичний час перетворитися на супердержаву? У відповіді на це питання японці в числі інших аргументів обов'язково називають опору у вихованні на національні традиції і високий рівень освіченості свого народу. З цим фактом погоджуються дослідники Японії, зазначаючи, що якщо поставити за мету ранжувати причини стрибка, який в своєму розвитку зробила Японія в післявоєнний час, то система виховання в ієрархії причин займе дуже високе місце. Відомий сучасний сходознавець В. Власов стверджує, що «...в цій країні існує прямий і все більш міцніючий зв'язок між принципами виховання дітей... ефективністю праці і рівнем життя японців» [3, с. 152]. Дійсно, ця країна сьогодні єдина в світі виходить на рівень тотально освіченого суспільства, де рівень якості освіти відповідає найвищим світовим стандартам. Досить зазначити, що 95 з 100 учнів закінчують 12-річну середню школу [10]. Світове визнання одержують успіхи японських школярів на міжнародних олімпіадах.

Японці слушно підкреслюють, що без високого рівня освіченості всієї нації економічні успіхи були б неможливими. І хоча сучасна Японія, як і всі країни світу, постає перед серйоз-

ними проблемами і гострими протиріччями в справі виховання молодого покоління і необхідністю чергового реформування своєї школи, тем паче її успіхи в цій сфері продовжують залишатися повчальними, і такими, що дають вагомий привід для роздумів педагогам багатьох країн світу.

Аналіз дослідження проблеми. Японська система виховання – один з найцікавіших аспектів японської дійсності. Дослідження різних питань педагогіки Японії, вплив філософсько-етичних та релігійних концепцій на її історичний розвиток, а також сучасний стан стали предметом наукової зацікавленості низки дослідників, серед яких такі імена, як С. Арутюнов, С. Білецька, А. Джуринський, І. Зязюн, І. Ладанов, І. Латішев, О. Михайличенко, В. Овчинников, В. Пронников, К. Салімова та інші. Вагоме значення мають наукові праці англійських та японських авторів. Проте японський досвід освіти і виховання продовжує викликати значний інтерес, є актуальним і заслуговує на більшу увагу.

Тому метою написання даної статті є аналіз методологічних основ японської системи виховання, узагальнення поглядів вчених на особливості формування японської освітньо-виховної системи.

Виклад основного матеріалу. Історія японської системи освіти і виховання сягає своїм корінням сивої давнини. Величезний вплив протягом століть здійснювали на неї філософія буддизму, морально-етичне вчення Конфуція та синтоїзм – суто японська анімістична система вірувань. Синкретичне поєднання цих потужних філософсько-релігійних доктрин стало тим рушійним, в якому розвивалась не тільки педагогічна думка Японії, а й вся японська ментальність протягом своєї історії. Тому природним є те, що поряд з домашнім навчанням перші суспільні навчальні заклади прадавньої Японії виникли при релігійних організаціях – буддистських монастирях.

Перша прихрамова школа з'явилась в VII ст., а в кінці того ж століття в країні існувало вже 545 подібних навчальних закладів [7, с. 18]. В них діти і молодь залучались до моральних основ буддизму: знайти своє місце в житті, жити у згоді

і взаємоповазі з оточуючим середовищем, бути терплячим і покірним до будь-яких проявів буття і т.ін. Аналізуючи малочислені відомості про освіту і суспільне виховання дітей в Японії тих часів, сходовознавець К. Салімова зазначає: «З давніх часів дійшли до нас письмові джерела, що мали безпосереднє відношення до цієї сфери діяльності. Збереглася книга священика Кукая (797–? рр.) «Порівняльне вивчення конфуціанства, синтоїзму і буддизму». Інша подібна книга написана буддійським священиком Сайхо (806–891 рр.)» [8, с. 51]. В основі цих пам'яток давнини – ідея вивчення і втілення в життя основ автохтонного для японців синтоїзму, а також буддизму і конфуціанства, які були завезені з сусіднього, і більш розвиненого на той час Китаю.

На початку VIII ст. в Японії було прийнято перший закон «Про державні школи». Він проголошував, що віднині родинне виховання не може задовольняти суспільство, і освіта підростаючого покоління стає прерогативою держави. На фоні розповсюдження серед населення конфуціанського вчення, в основі якого – питання моральної природи людини, її життя в родині, суспільстві, державі, посилення шанобливого ставлення до знань, до вчителя – як носія цих знань і зростання його авторитету та соціального статусу. Вислів того часу «здатний бути наставником» означав, що педагог повинен був не тільки досконало знати свій предмет, але й відрізнитися високоморальною поведінкою. Норми і приклади правильної поведінки черпались в своїй більшості знову ж таки з конфуціанських книг.

Особлива увага приділялась вихованню молоді в дусі особистої порядності, працелюбності, фізичної і душевої чистоти, глибокої поваги один до одного, до батьків, вчителів, до знань, законів і національних традицій, що чітко відповідало відомим постулатам вчення Конфуція. Наприклад, у «Правилах школи Теракойя» серед іншого можемо знайти такі настанови учням: «Будь добрим до своїх друзів, цінуй їхні інтереси і поступайся своїми, дотримуйся правил етикету навіть під час спілкування з однолітками», «І розумна дитина, коли говорить неправду, може дійти до злочину, тому навіть жартома не ховай правду», «Не смій наступати на тінь вчителя», «Твої батьки подібні до Сонця та Місяця» [7, с. 220–226].

І в навчальних закладах тих часів, і в державі в цілому, кожна окрема людина являла собою перш за все соціальну одиницю, що була вписана в суворі рамки конфуціанських традицій. Відхилення від норми не дозволялось, ніякої оригінальності розуму чи зовнішнього вигляду конфуціанство не заохочувало. Суворі

норми закону, уклад життя та відповідне виховання придушували з дитинства екстравагантні нахили. Людина змалку звикала до того, що особисте і емоційне на щаблі цінностей стоїть набагато нижче відносно раціонального, традиційно зумовленого, тобто загально прийнятого.

Слід зауважити, що конфуціанські моральні принципи, практика поведінки та виховання сприймались японцями з сусіднього Китаю з пошаною, благоговінням, але не механічно. «У VII віці Японія запозичила китайську виховну систему, в основі якої були конфуціанські етичні догми, але на її основі створила свою національну версію» [8, с. 513]. Синкретичне поєднання синтоїзму, буддизму і конфуціанства завжди давало на японській землі дещо нове і навіть унікальне. В сфері виховання яскравим прикладом цього в XI ст. стало самурайство.

Поряд з суспільними школами в середньовічній Японії була мережа навчально-виховних закладів, котрі започатковувались феодалами для своїх дітей і дітей васалів (підданих). В цих кланових школах виховували майбутніх лицарів-самураїв, відданих захисників інтересів феодала. Бойові мистецтва, китайська класична література, математика, каліграфія, національна музика, етикет – саме такою була програма цих шкіл, де навчалась військова шляхта.

Сплав трьох зазначених релігій – синто, буддизму і конфуціанства став джерелом формування етичного кодексу бусідо («шлях воїна»), який був покладений в основу самурайства: безумовне виконання обов'язку, байдужість до смерті, навіть її романтизація, відданість васалу, володіння своїм духом і тілом, порядність і самозречення. Найвищий ідеал для послідовника бусідо – «людина без особистого Я». Той, хто прагне і здатний до знищення своєї «самості» заради служіння обов'язку, сприймався як особистість найвищого ґатунку.

Саме навчання витримці, самоопануванню, прагненню доводити свої навички до досконалості та повага до авторитету старшого за віком або соціальним статусом стали основами традиційного виховання японської молоді протягом століть. Володіння собою – ось та ціль і засіб виховання, як хлопчиків, так і дівчаток. Якщо людина, навіть маленька, в складній ситуації починає показувати, наприклад, гнів, то на неї дивляться як на недостойну, маючи за мету те, що вона сама повинна зрозуміти необхідність стримання своїх емоцій, які в оточуючих можуть викликати осуд. Якщо нападе сум, японця вчать прикрити його усмішкою заради того, щоб ніхто не здогадався про істинне переживання і тим самим не був поставлений в некомфортне для себе становище. «Посмішка японця – результат цілої історичної епохи, яка

вінчає кодекс самурайського виховання, вона формує таку рису національного характеру, як стриманість, самоконтроль і ввічливість в широкому сенсі цього слова» [5, с. 143].

На нашу думку, прямим відголоском альтруїстичної ідеї бусідо про «людину без особистого Я» є такий відомий феномен японського суспільства як групізм, що культивується з дитинства засобами всіх ступенів соціалізації японця. З раннього віку дітям навіюють, що якщо вони скоять щось погане, то будуть осміяні і засуджені оточуючим товариством. Виховання і в родині, і в навчальних закладах спрямовано на формування особистості, яка б відповідала вимогам колективу. Одна із основних цілей виховання – навчити розуміти і поважати чужі принципи і нічим не виділятися з групи. «Цвях, що виліз, буде забитий» – красномовно запевняє японське прислів'я. Як риса характеру і принцип поведінки конформізм прищеплюється з дитинства і заохочується громадою в усіх сферах буття японців. Людина, яка порушила групові норми, зазнає остракізму і ризикує стати соціальним ізгосм. У середньовічній японській общині найвищою мірою покарання була не смерть, а ганебне вигнання. І зараз, неслухняний маленький японець від розгніваного батька може почути не традиційне слав'янське «залишишся вдома, не підеш на вулицю», а навпаки – «йди за стіни дому».

Жорстко структуроване японське суспільство не схвалює особистої ініціативи, вимушуючи людину весь час відчувати себе не індивідуальністю, а членом команди. Для японця характерним є визначати свою ідентичність саме через приналежність до певної групи, думка якої є вирішальною. Будь-яка діяльність, будь-який вчинок японця узгоджуються з груповими нормами. Навіть у такому індивідуальному виді бойових мистецтв, як карате, вплив групи завжди має дуже велике значення. Японці кажуть: «Якщо чужинець, який вчиться карате, не зможе збагнути дух підкорення групі, то він ніколи не стане віртуозним бійцем» [5, с. 163].

Такі особливості виховання разом з сильно розвиненим почуттям солідарності сприяють формуванню дисциплінованості та неконфліктності, але в той же час, на нашу думку, можуть стримувати розвиток індивідуальних якостей особистості, бути причиною заниженої самооцінки та низки інших психічних комплексів.

Не менш важливу роль відіграло давнє бусідо і в принципах японського навчання. Терпляче заучування напам'ять, постійне шліфування окремих дій, доведення до автоматизму навичок шляхом копіювання і багаторазового повторення – ось основні методи навчання. Протягом віків це було традиційним методом

здобуття знань і досвіду в Японії.

Коріння самурайства, як було зазначено, лежать в догмах декількох філософсько-релігійних концепцій. Конфуціанська відданість обов'язку є його морально-етичною основою, буддизм з його вірою в мінливість людського існування виховує байдужість до життя і поетизацію смерті, третьою складовою самурайства є синтоїський культ сакралізації оточуючого середовища, пращурів і всієї нації, які виховали в японців особливе відчуття буття і своєї етнічної винятковості.

Здавна в японській культурній традиції вважається, що місія самурая як народного героя – не тільки віддано служити своєму хазяїну, але й бути взірцем високоморальної поведінки. Японія – країна, народ якої, порівняно з іншими, вірно зберігає національні традиції. Тому природним є те, що принципи самураїв, які проіснували в Японії як втілення соціального ідеалу декілька століть (до 1876 року), на ментальному і поведінковому рівнях японців певною мірою прослідковуються і до наших часів. Саме тому самурайству – унікальному, суто японському явищу, нами приділено значну увагу.

Падіння феодального ладу, перехід до імператорської влади, проведення буржуазних соціально-економічних перетворень в епоху Мейдзі (1868–1912 рр.) призвели до кардинальних змін в освітньо-виховній системі. Японці вважають, що, починаючи з того часу й до наших днів, у країні було здійснено три основні освітні реформи. Перша почалась в 1871 році, коли було створено Міністерство освіти і було відкрито більш 25 тис. початкових шкіл. Якщо шкільні реформи західних країн в той період робили ставку на професійну освіту і підготовку кадрів для промисловості, то Японія акцентувала увагу на обов'язковій початковій освіті всіх японців. Охоплення навчанням в початковій школі в кінці зазначеного періоду сягало 99%(!) дітей шкільного віку [10].

З особливою силою залунала в ті роки тема активізації національної ідеї і її втілення в теорію і практику освітньо-виховної системи: культ особистості імператора, що базувався на синтоїській освяченості його постаті як прямого нащадка богів, посилене військово-виховання молоді, овіяне духом самурайства, чіткі морально-етичні конфуціанські закони, які знову стали актуальні і знову повинні були визначати поведінку японців, починаючи з дитинства. Зміст початкової освіти поряд з елементарними знаннями включав в себе і професійні, а також підготовку до продовження навчання на більш високих сходинках. Зазначимо, що шкільна система, закладена в епоху Мейдзі, фактично функціонувала до середини XX століття.

Друга освітня реформа проводилась після закінчення Другої світової війни, з якої Японія вийшла переможеною і з 1945 по 1952 рр. була окупаційною зоною США. Американська адміністрація активно включилась в реформу японської школи з метою змінити її мілітариську і націоналістичну орієнтацію. У 1947 р. було видано «Фундаментальний закон про освіту», який визначив цілі і завдання виховання молодого покоління в дусі інтернаціоналізму й демократії. «Всебічний розвиток кожної особистості», «будівник мирної держави і суспільства» – саме такі фрази нового закону стали ключовими. Особливо підкреслювалось надання кожній дитині обов'язкової безкоштовної дев'ятирічної освіти. Нова структура шкільної системи зовні стала схожою на американську: 6+3+3+4 (шість років початкової школи, три – молодшої середньої, три – старшої середньої, а потім чотири роки вищої освіти) [10].

Після проголошення незалежності Японії у 1952 р. в сфері освіти відбулись істотні зміни. Була проведена ретельна ревізія навчальних планів початкової і середньої школи. У змісті гуманітарних предметів пріоритетне місце знову стала займати національна тематика. Конфуціанство як невід'ємна складова національної свідомості японців лягло в основу розробки в 50-х роках ХХ ст. системи етичного виховання дітей – «дотоку», а в 1962 році – «Програми формування людини» – «хітодзукурі». «Хоча програми офіційно переслідують дві цілі – підвищення рівня науково-технічної освіти та посилення ефективності етичного виховання молоді, саме друга ціль стала головною. Ця етична програма своїм змістом дуже сильно нагадує «Імператорський рескрипт про освіту» 1890 року, головною рисою якого також є лояльність конфуціанським канонам. Ідеї Конфуція про вшанування батьків і старших, про обов'язок, ввічливість, шанобливість та інші чесноти знайшли своє офіційне закріплення в урядових документах. А відомі положення конфуціанства ... втілилися в конкретні предметні педагогічні методики» [6, с. 27–28].

У 1966 р. побачив світ інший урядовий документ – «Імідж ідеального японця», де говорилося про те, що японці здатні принести користь всьому людству тільки в тому разі, якщо вони, поряд із знанням культур інших народів, зможуть зберегти свої специфічні національні риси і традиції, в основі яких, як відомо, лежить синтоїзм, буддизм і конфуціанство. Малось на увазі культивування серед населення країни, молоді перш за все, таких рис, як вміння добиватися максимального рівня саморозвитку, високих результатів в навчанні, прагнення до самодоскональності, опанування своєї волі, вшану-

вання старших за віком і соціальним положенням, сумлінне ставлення до праці, вірність своїй родині, обов'язку, батьківщині.

Японські педагоги відзначають, що закони, видані після проголошення незалежності Японії, зіграли вирішальну роль й у небувалому економічному розвитку країни в 60-ті роки, і в збереженні національного духу японського народу. Кінцевою метою змін у шкільній справі було створення в конфуціанському стилі суворо адміністративної, жорстко уніфікованої та централізованої системи управління народною освітою. Обов'язкові навчальні плани для всіх типів шкіл, єдині державні стандарти, залізна дисципліна, протидія вчителів прояву індивідуальності дитини, високі вимоги до педагогів і учнів, – все це дало змогу досягти поставлених урядом цілей, проте створювало обтяжливу авторитарну атмосферу.

Економічне піднесення і перебудова шкільної системи мали свої наслідки. Різко зросла конкуренція серед учнів за право і можливість переходу на старшу середню ступінь школи, тому вже в ранньому дитинстві батьки стали влаштовувати своїх дітей-дошкільнят у престижні дитячі сади, для них стали наймати вчителів, щоб з малих років готувати до вступу у навчальні заклади. З'явилась ціла екзаменаційна індустрія: школи дзюку (свого роду вечірні, де дитина повторювала пройдене за день в звичайній школі), репетитори, спеціалізовані заклади з шкільних та позашкільних дисциплін. Вартість освіти росла і могла досягати третини бюджету середньостатистичної японської родини. Свої сили діти фактично витрачали на підготовку до важких іспитів, зводячи тим самим свою освіту до типового натаскування. Сформовану систему іспитів стали називати «екзаменаційним пеклом».

Цікаве звернення до даної теми можемо знайти у відомій роботі Рут Бенедікт «Хризантема і меч» [1]. Автор серед іншого описує значну свободу, якою користується дитина в дошкільні роки свого життя і численні обмеження і соціальний тиск, які змінюють цю свободу, коли дитина дорослішає. Бенедікт відзначила відсутність наступності між цими етапами життя маленького японця. Дитина потрапляє у шкільну атмосферу суперництва і різко затискається в жорсткі рамки суворої дисципліни. Така зміна є сильним стресом для неформованої особистості і може сприяти виникненню неврозів та інших небажаних наслідків для психіки дитини.

Інший відомий японознавець І. Латишев у своїй праці «Сімейне життя японців» докладно описав «перегини» японського виховання і системи освіти наших часів, їх психотравмуючий

вплив на незміцнену особистість маленької людини. «...Нестримне прагнення (батьків – Н. К.) дати дітям максимально високу освіту стає нерідко причиною надмірної нервової напруги, пригніченого стану і різних розладів психіки багатьох японських дітей» [4, с. 126].

Сучасні японські школярі, задавлені масою навчальних обов'язків, що покладені на них вимогливими батьками, ведуть не по-дитячому напружене життя. Соціологи стурбовані тим становищем, в якому опиняється японська дитина – після вступу до початкової школи дитина втягується у підготовку до конкурентної боротьби на вступних іспитах і завантажується зубрінням підручників, заняттями з репетиторами, виконанням тестів. У школі викладачі змушують дитину вчитися на межі своїх можливостей, а в середовищі самих учнів з року в рік посилюється дух суперництва за кращі показники в навчанні. Все це – данина сучасному прискореному ритму життя, яке, на жаль, не обійшло стороною японське суспільство. У порівнянні з минулим, відзначають японські дослідники, стали вкрай рідкісними випадки, коли діти, вертаючись зі школи, граються разом з друзями, або просто відпочивають. У зв'язку з цим, діти «починають або ненавидіти школу і батьків, або боятися їх, або відмовляються від відвідування школи і замикаються в собі» [4, с. 128].

Нездатність здійснити ті надії, які покладають на дітей вимогливі батьки, конфлікти між поколіннями на цьому ґрунті, дефіцит позитивних емоцій дитини, а також почуття самотності нерідко стають причиною важких психічних травм дітей і, судячи зі статистики, ці травми нерідко набувають драматичного оберту. Японська преса опублікувала результати спостережень, що проводилися протягом декількох років групою лікарів на чолі з професором Масаосі Намікі. Ці спостереження виявили значне зростання з року в рік серед школярів випадків захворювання виразкою шлунка та дванадцятипалої кишки – хвороб дорослих, першопрчиною яких, як відомо, є постійне непосильне нервове напруження та негативні емоції. Як з'ясувалося, «у більшості випадків ... діти перебували у пригніченому настрої і відчували сильний стрес у зв'язку з підготовкою до іспитів» [4, с. 127]. Крім того, згідно офіційних даних, спалах дитячих і підліткових самогубств припадає на березень, саме в цей період по всій Японії йдуть іспити для вступу у навчальні заклади [9].

Збентежені цими фактами, японські педіатри, психологи і соціологи підкреслили необхідність попередження дорослих про ту небезпеку, яку приховує в собі практика занадто

наполегливого примусу дітей та підлітків до навчання. Вони закликали до необхідності усвідомлення педагогами і батьками тих проблем, з якими стикаються діти, залучаючись так рано у вкрай напружену атмосферу конкуренції, яка притаманна сучасному японському суспільству.

Можна сказати, що школа і суспільство виявилися нездатними протистояти негативним явищам, які супроводжували економічний бум: прискорення ритму життя, відхід від традиційних національних цінностей, поширення прозахідної масової культури, зайнятість батьків і як наслідок – відсутність належного контролю, уваги і проявів любові до дитини. У цих умовах зріс рівень злочинності, наркоманії, насилля серед молоді і асоціальних видів молодіжної субкультури.

У 80-ті роки знову з усією гостротою постало питання про вдосконалення якості роботи школи. Вперше сам вираз «третя шкільна реформа» прозвучав в 1984 році, коли був створений спеціальний Комітет з освіти при прем'єр-міністрі. Протягом трьох років цей комітет організовував дискусії з великого кола проблем. Третя реформа була викликана необхідністю озброєння підростаючого покоління новими знаннями і потребою у якісно новому моральному вихованні з огляду на зміну соціально-економічних реалій.

В урядових документах 80-х років зверталась увага на індивідуальний розвиток кожної дитини з урахуванням її здібностей і можливостей, на необхідність в цьому зв'язку диференціації освіти та надання можливості вибору тих чи інших шкільних предметів. Особливий наголос було зроблено на перегляд змісту освіти з тим, щоб посилити її виховну роль. Так, підручники з рідної мови повинні були складатися з текстів, орієнтованих на виховання дітей у дусі японських буддистських, конфуціанських і синтоїстських традицій. На уроках фізкультури рекомендувалося відроджувати середньовічні види національного спорту – кондо, джуро та інші, якими займалися ще самураї. Основне місце у розкладі став займати навчальний предмет «мораль», який втілював в собі конфуціанські догми, адаптовані до сучасності. Вчителів закликали шукати нові форми зміцнення зв'язку між школою і сім'єю.

У результаті діяльності урядового Комітету з освіти в 1984–1987 роках був проведений всебічний аналіз діючої системи, виявлено її позитивні і негативні сторони. З цього часу фактично почалась «третя шкільна реформа», яка триває і в наші дні [2].

Сучасна стратегія вдосконалення всієї системи народної освіти Японії визначена дуже

чітко і ставить своєю метою індивідуалізацію, гуманізацію і диференціацію навчання підростаючого покоління, перехід від жорсткого адміністрування до гнучкості в цій сфері. Крім того, всі зміни орієновані на перспективу і одночасно несуть в собі національну ідею.

Висновки. На заключення зазначимо, що всі спроби модернізації японської освітньо-виховної системи протягом всієї історії країни проводились з чітким прицілом на зняття кризисних ситуацій в усіх сферах суспільного життя.

Короткий екскурс в історію японської школи свідчить про те, що, починаючи з давніх часів і до наших днів, система виховання і освіти молодого покоління в Японії займає пріоритетне положення. У країні, яка позбавлена корисних копалин, яка розташована на каменях і скелях, оточена бурхливим океаном, є єдине багатство – людина. Тому протягом всієї історії країни основна ставка робилась на максимальний розвиток людського фактору, на формування моральних якостей, які в свою чергу базуються на синкретизмі трьох потужних релігійно-філософських систем, ідентифікують японця як представника своєї нації і дозволяють Країні сонячного сходу зберігати свою унікальність і тримати рівень супердержави. Перспективними дослідженнями у цьому напрямі є поглиблене вивчення ролі культурно-релігійних традицій у взаємодії суспільного і сімейного виховання в Японії, здійснення порівняльного аналізу виховної системи Японії і європейських країн.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бенедикт Р. Хризантема и меч / Рут Бенедикт. – Изд-во «Наука», 2007. – 360 стр. – [Модели японской культуры].
2. Боярчук Ю. В. Японская школа: проблемы и перспективы / Ю. В. Боярчук // Педагогика. – 1996. – № 3. – С. 107.
3. Власов В. А. Японская промышленность. Научно-технический прогресс и его последствия / В. А. Власов. – М. : Наука, 1979. – 223 с.
4. Латышев И. А. Семейная жизнь японцев / Игорь Александрович Латышев. – М. : Наука. – 1985. – 288 с.
5. Мещеряков А. Н. Древняя Япония. Культура и текст / А. Н. Мещеряков // АН СССР Институт востоковедения. – М. : Наука, 1987. – 224 с.
6. Пронников В. О. Освіта в Японії / В. О. Пронников, І. Д. Ладанов ; [пер. з рос.]. – К. : Знання Україна, 1991. – 32 с.
7. Салимова К. И. Восхождение к успеху / Кадрия Исмаиловна Салимова. – М. : МАКС, 1993. – 235 с. – [Воспитание в Японии: история и современность].
8. Салимова К. Педагогика народов мира: история и современность / Кадрия Салимова, Нана Додде. – М. : Педагогическое общество России, 2001. – 576 с. – [Международный проект].
9. Новости Японии [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.newsru.com/world/25apr2008/suicide.html>.
10. Официальный сайт Министерства освіти, культуры і спорту Японії (Момбусьо) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.monbu.go.jp>.